

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα του διευθυντή σειράς	11
Πρόλογος	15
 Πρώτο μέρος	
Εργασία και στρες: θεωρητικές προσεγγίσεις	19
Εισαγωγή	21
Η εξάπλωση του εργασιακού στρες	31
Οι σταδιακές μεταμορφώσεις της εργασίας	34
Η εργασία ως τιμωρία και βάσανο	34
Η εργασία ως κοινωνικό καθήκον	38
Η μεγάλη αλλαγή: η επιρροή του ελεύθερου χρόνου	43
Από την εργασία ως αυτοπραγμάτωση στην ανασφάλεια της απασχόλησης: όψεις της σημερινής κρίσης	49
Στρες: μια παλιά λέξη, μια αμφιλεγόμενη έννοια	54
Η θεωρία του Selye	56
Από το «γενικό» στο εργασιακό στρες	59
Το εργασιακό στρες κοστίζει ακριβά	61
Θεωρητικές προσεγγίσεις του εργασιακού στρες	63
Από τις ατομοκεντρικές στις οργανωσιακές προσεγγίσεις	64
Η εμμονή στη συμπτωματολογία	67
Από το εργασιακό στρες στο burnout: σύντομη αναδρομή	68
Το μοντέλο της Maslach: η πιο διαδεδομένη θεωρία για την επαγγελματική εξουθένωση	70

Οι κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις του εργασιακού στρες	73
Όταν η εργασία οδηγεί στην αυτοκτονία	79
Οι «εγγενείς» δυσκολίες των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων του εργασιακού στρες	85

Δεύτερο μέρος

Το στρες των εκπαιδευτικών	93
Εισαγωγικά	95
Η κρίση της ταυτότητας του εκπαιδευτικού	97
Η έρευνα πεδίου	102
Περιγραφή του δείγματος	103
Εκπαιδευτικός σημαίνει «αγάπη για τα παιδιά»: πραγματικότητα ή ιδεολογία;	107
Η πίστη στο «ανθρωπιστικό ιδεώδες» και το τέλος των ψευδαισθήσεων	113
Το στρες και η εξουθένωση των εκπαιδευτικών	114
Η «αδιαφορία» των μαθητών	116
Η άρνηση του σχολείου από τους μαθητές	118
Το ιδεώδες του επαγγέλματος	124
Από την έλλειψη αναγνώρισης στην ολοκληρωτική απαξίωση	127
Η οργάνωση και οι συνθήκες εργασίας	129
Οι σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις: αποδοχή και απόρριψη	136
Επίλογος	139
Βιβλιογραφία	145

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το να σκεφτόμαστε κοινωνιολογικά σημαίνει ότι καταλαβαίνουμε περισσότερο τους ανθρώπους γύρω μας, κατανοούμε τις ελπίδες τους και τις επιθυμίες τους, τις ανησυχίες και τα προβλήματά τους.

Zygmunt Bauman

Σ ημείο αφετηρίας γι' αυτό το βιβλίο ήταν μία έρευνα, με ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά, σε εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τις ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους εργασία, την εμφανή κρίση της επαγγελματικής τους ταυτότητας και τις πολλαπλές επιπτώσεις της όχι μόνο στο έργο τους αλλά και στην ψυχική και σωματική τους υγεία. Στην πορεία όμως αυτής της μελέτης, η αποσταθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας και η βίαιη ανατροπή όλων των ισορροπιών του χρόνου και του βίου των εργαζομένων με ώθησαν σε ποικίλες θεωρητικές αναζητήσεις σχετικά με το κοινωνικό νόημα και την αξία της εργασίας. Αυτές οι επιστημονικές αναζητήσεις αποτυπώνονται κυρίως στο πρώτο μέρος του βιβλίου γύρω από το ερώτημα: πώς συμβαίνει η εργασία, αντί να είναι άνοιγμα στον κόσμο και την κοινωνία, να αποτελεί πηγή αγωνίας, δυσανεξίας και ασθένειας για χιλιάδες ανθρώπους στον κόσμο; Το ερώτημα παίρνει πλέον

τραγικές διαστάσεις, καθώς αυξάνονται οι αυτοκτονίες εργαζομένων από τη μακρινή Ιαπωνία μέχρι την κοντινή μας Γαλλία στην καρδιά της νεοφιλελεύθερης Ευρώπης. Ωστόσο το γεγονός δεν φαίνεται να απασχολεί τους ιθύνοντες της οικονομικής πολιτικής, οι οποίοι δεν διστάζουν να υιοθετούν μέτρα αποδεδειγμένα εξοντωτικά για τον κόσμο της εργασίας.

Η οικονομία και η πολιτική απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τα άτομα και τις καθημερινές ανάγκες και έγνοιές τους. Σε αυτή τη συγκυρία οι κοινωνιολόγοι δεν περιορίζονται πλέον στις κλασικές μελέτες των παραγωγικών συστημάτων ή των στάσεων των εργαζομένων. Παρατηρείται, έτσι, μια στροφή –είτε πρόκειται για την κοινωνιολογία των εργασιακών οργανώσεων είτε για την κοινωνιολογία των επαγγελματιών– στα υποκείμενα της εργασίας και την πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων στην εργασία. Αυτό επιβεβαιώνει την άποψη που διατύπωσε ο Alain Touraine πολύ πριν από την πρόσφατη οικονομική κρίση: η εργασία δεν είναι μόνο κοινωνική θέση και επαγγελματικοί ρόλοι, αλλά πεδίο συνάντησης των ατομικών και κοινωνικών υποκειμένων με τις πάσης μορφής εξουσίες – διαχειριστικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές.

Σε ένα τέτοιο πεδίο εργάζονται οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα που παρουσιάζεται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου. Η κρίση της επαγγελματικής τους ταυτότητας, οι ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν καθημερινά και η καθολική πλέον κοινωνική απαξίωση του ρόλου και της θέσης τους δείχνουν ότι το σχολείο ως εργασιακός χώρος και χρόνος βρίσκεται σε βαθιά κρίση. Για τούτο οι όποιες προσεγγίσεις του σχολείου δεν μπορεί να είναι απλοϊκές και μονοδιάστατες σαν αυτές που κυριαρχούν στα περισσότερα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ιδιαίτερα στην τηλεόραση. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις για το σχολείο και τους εκπαιδευτικούς είναι πολλές και

διαφορετικές και κάθε φορά που ο λόγος επικεντρώνεται σε αυτούς πρέπει να αναρωτιόμαστε: ποιος μιλάει, από ποια θέση και με ποιο σκοπό; Πολύ περισσότερο, νομίζω, αξίζει να αναρωτηθούμε για ποιους λόγους η κοινωνία μας υιοθετεί τα τελευταία χρόνια μια έντονα αρνητική στάση απέναντι στους εκπαιδευτικούς, αλλά και για τη δυσκολία που έχουν οι ίδιοι να μιλήσουν ανοιχτά για τις συνθήκες μέσα στις οποίες εργάζονται και οι οποίες συχνά τους οδηγούν στα όρια της ψυχικής και σωματικής τους αντοχής.

Με δεδομένη αυτή τη δυσκολία, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους εκπαιδευτικούς που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα και να μου εμπιστευτούν τις απόψεις και τα βιώματά τους. Δεν έχω καμία αμφιβολία ότι η εργασιακή τους πραγματικότητα είναι απείρως πιο πλούσια και σύνθετη από τις δικές μου επιστημονικές περιγραφές και αναλύσεις.

Ευχαριστώ επίσης όλους αυτούς που συνέβαλαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στη διαμόρφωση αυτού του βιβλίου: τον Νικήτα Πατινιώτη, συνάδελφο στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και διευθυντή της σειράς «Κοινωνιολογία» στις εκδόσεις «Πεδίο», τον συνεργάτη μου και υποψήφιο διδάκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου Ευάγγελο Λαγό, τους δικούς μου ανθρώπους και φίλους που διάβασαν κομμάτια του κειμένου και συνέβαλαν με τις παρατηρήσεις τους στην τελική του διαμόρφωση.

Σημαντικός ήταν επίσης για την οπτική αυτού του βιβλίου ο επιστημονικός διάλογος που είχα με τη συνεργάτιδά μου Άννα Τικταπανίδου κατά την επίβλεψη της διδακτορικής της διατριβής για την επαγγελματική εξουθένωση των εκπαιδευτικών.

Τέλος, ευχαριστώ τη Χρύσα Ξενάκη και τον Παναγιώτη Τσιαμούρα που με ευσυνειδησία φρόντισαν την έκδοση του βιβλίου.